

DOROMB

Közköltészeti tanulmányok 4.

Szerkesztő
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

reciti
Budapest • 2015

Készült az OTKA 104758. sz. pályázat támogatásával
az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetében

Könyvünk a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISSN 2063-8175

Kiadja a *reciti*, az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja • www.reciti.hu
Borítóterv, tördelés, korrektúra: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötetészet: Kódex Könyvgyártó Kft.

Gaal Miklós *Holmi Világi Enekek* című versgyűjteménye (1810) zenei szemmel

Mindössze két dallamincipit van abban a kéziratos versgyűjteményben, amelyet összeírója az alábbi címmel látott el: *Holmi Világi Enekek*, a címlapon pedig: *Ezen Világi Enekeket Öszve szette és le irta Gaal Miklós 1810^k esztendő Januáriusának 25^k napján*.¹ Belső hátlapján ez olvasható: „A boldogság kebelében számlálj öröm napokat s a boldogság kebelében töltsed híven napodot”. A gyűjtemény szerepel Stoll Béla bibliográfiájában is,² s hivatkozik a kéziratban szereplő *Ez nap fennyel már ezután rejtezzék a' felhőben...* kiadására, melyet a Bartha Dénes 80. születésnapját köszöntő tanulmányban új adatként illeszthettem Pálóczi Horváth Ádám *Ötödfélszáz Éneke*iben található egyik feljegyzése mellé.³

Stoll a leírás végén megjegyzi: „A kézirat Erdélyben készült.”⁴ Nem egészen világos, mi alapján jelezte ezt, de a kézirrattal való korábbi foglalkozás során az erdélyi kapcsolat bennem is felmerült, mert arra a területre mutattak egyes versek és a mögöttük meghúzódó, feltételesen melléjük társítható dallamok. Egy-egy verset ugyanis annak ellenére összepárosíthatunk valamely dallammal, hogy a kézirat csak szövegeket tartalmaz, s elképzelhetjük, sőt valószínűsíthetjük, hogy mire énekelhették a gyűjtemény verseit. Nem önkényesen tesszük ezt, hanem a XVIII. század végén és a XIX. század első felében összeírt kottás kéziratos (tágabb időhatár közti kortársi) gyűjtemények, valamint a szóbeli hagyomány által fenntartott népzenei gyűjtések alapján.

Hogy ilyen társítás lehetséges, sőt ajánlatos, azt számomra először az ELTE Folklore Tanszékén Voigt Vilmos által megindított, *A magyar népköltészet for-*

* A szerző az MTA BTK Zenetudományi Intézetének tudományos főmunkatársa.

1 MTAK Kézirattár, Ms. 16.

2 *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)*, 2., jav., bőv. kiad., összeáll. STOLL Béla, Bp., Balassi, 2002 (a továbbiakban: STOLL), 614. sz., 300. Stoll jelzi, hogy a versek száma 1–86-ig 104 db., a 87–94. lap üres, a 71. vers román nyelvű.

3 TARI Lujza, *Újabb adatok Pálóczi Horváth Ádám dalaihoz*, Magyar Zene, 30(1989)/1, 25–40. Stollnál a hivatkozott bibliográfiában a néphagyományban élő dallamok kottájának sorszáma pontatlan, helyesen 15–16.

4 Erdéllyel kapcsolatban lásd Csörsz Rumen István, *Közköltészet Erdélyben a XVIII. század második felében (Néhány kutatási szempont)*, ErdMúz, 69(2007)/3–4, 157–166.

rásai című kutatási program mutatta meg, melybe 1982-ben kapcsolódtam be. Feladatom a XX. században még élő népdalaink írott forrásainak megkeresése volt az 1828–1844 közötti akadémiai gyűjtőakció keretében készült gyűjteményekből.

A munka során a jelzett korszakból, illetve a XIX. század első felére kiterjesztett időszakból az addig fel nem dolgozott kéziratokat is átvizsgálva kb. 30 gyűjteményt tekintettem át, megközelítőleg 4–5000 dallamot (ideértve az újonnan feltárt hangszeres zenei kéziratokat is),⁵ valamint számos versgyűjtemény dalszövegeit. Bár az adott időszakon belül a kor zenei képzésének csekélyke volta miatt a szöveges forrásoknál jóval kevesebb a kottás kézirat, mégis akadt jó néhány, a zenei írás-olvasásban jártas személy, aki vállalta a dallamlejegyzés nem mindig könnyű munkáját. A kottás gyűjtemények tanulmányozása alapján már akkor körvonalazódott, hogy nem sorolhatók egyetlen, a kor fogalma szerinti „népdalgyűjtemény” csoportba. Nemcsak vokális, illetve hangszeres jellegük miatt, hanem azért sem, mert más-más módon rajzolódott ki belőlük, mi célból készültek: a korábbi évszázadok gyakorlatát folytatták-e (saját célra lekottázni és megőrizni a kedvelt dalokat, hangszeres dallamokat); a közös emlékezetet reprezentáló nemzeti dal- és hangszeres zenei gyűjtemény létrehozásának ügye volt-e a mozgatórugó;⁶ illetve az utóbbi eszmével egy időben előtérbe került nemzeti műzene megteremtésének kérdése motiválta-e az egykori készítőket. A gyűjtőakció keretében készült összeállítások a kollektív memória tudatos megőrzését, egy központi gyűjteményben való elhelyezésének igényét célozták (Tudós Társaság, majd Tudományos Akadémia), az összegyűlt anyag kiadása – Erdélyi János szerkesztésében – pedig a széles körű emlékezetben tartásukat. A két cél, a nemzeti dalgyűjtemény és műzene megteremtésének igénye sok szempontból összemosódott, ám hogy a két feladatot többen is el tudták különíteni egymástól, arra jó példa azoknak a gyűjteménye, akik egyszólamú dalgyűjteményt, illetve csak szövegeket tartalmazó gyűjteményt és zongorakíséretes, népdalfeldolgozás típusú gyűjteményt is készítettek a század első felében, majd később a század során. Ilyen kútfő Mindszenty Dániel és kiváltképp a tudományos igénnyel fellépő Mátray Gábor, akik egyrészt fontosnak tartották a dalok szövegeinek (Mindszenty), illetve dallamainak egyszólamú összeírását

5 Ezekből kettő kiadásra került, vö. TARI Lujza, *Lissznyay Julianna hangszeres gyűjteménye 1800*, Bp., MTA Zenetudományi Intézet, 1990 (Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez, 12); Uő, „*Külömbb féle magyar Nóták... a 19. század elejéről. – Allerlei ungarische Melodien von Beginn des 19. Jahrhunderts*”, Bp., Balassi, 1998.

6 Ilyen volt a Veszprémi Zenetársaság kezdeményezésére az egész nyelvterületről összegyűjtött, 1828–32 közt kiadott *Magyar Nóták Veszprém Vármegyéből. 136 Verbunkos táncdarab 1823–1832 melyek fortepiánóra alkalmaztattak Ruzitska Ignátz által* (Reprint kiadás, s. a. r. RAKOS Miklós, Veszprém, 1994). A vállalkozás egyik fő kezdeményezőjéről, Sebestyén Gáborról lásd kötetünkben VADERNA Gábor tanulmányát.

(Mátray),⁷ másrészt másokkal együtt a népdalfeldolgozásban látták a nemzeti műzene megteremtésének lehetőségét, ezért zongorakíséretes énekgyűjteményt is készítettek (a század második felében pl. Bartalus István).

A kottás kéziratok anyaga arra is rámutatott, hogy a különböző földrajzi területeken készült füzetek általában tartalmaznak olyan dalokat, amelyek ma is jellemzők egy-egy vidék zenei anyagában, vagyis aránylag megbízhatóan jelzik készítésük helyét. Ez viszont arra figyelmeztetett, hogy a dallamok és a szövegek alapján legalább feltételesen meghatározhatók az ismeretlen földrajzi helyről származó gyűjtemények. Részben emiatt is megérlelődött bennem, hogy nem elég csak a kottás gyűjteményeket áttekinteni, hanem meg kell vizsgálni a kor-szak szöveges gyűjteményeit is, hátha segítenek eligazítani a szövegekhez tartozó dallamokkal kapcsolatban.

A szöveges kéziratok összehasonlítása a kottás anyag verseivel mindjárt előhozta azt a kérdést: miképpen határozható meg valamely szövegfeljegyzés dallama, ha azt a kézirat készítője nem kottázta le? A dallammal való társításnál eleve nehézséget jelent, hogy egy-egy vers többféle, egészen különböző korú stílusba, a régi versek esetében a régi stílus más-más stílusrétegbe tartozó dallammal élhetett, illetve élhet és él azonos területen, sőt egyazon személy tudatában is, mely jelenségre az orális tradíció számtalan példát kínál.⁸ Hogy az ének zenei része nem választható el a szövegtől – még ha vannak is „wandernde Melodien”, amelyek más-más versekhez kapcsolódnak –, annak problematikáját már Wiora tárgyalta.⁹ Több esetben mégis a dalszövegek segítettek a hozzájuk tartozó dallamok (feltételes) meghatározásában. Másfelől viszont a dallamok arra mutattak rá, hogy az azonos típusú szövegekben néha egészen apró jegyek alapján dől(het) el, mely dallam kapcsolódhatott a feljegyzett vershez, s melyik zárható ki.

Több szöveges gyűjtemény verseinek dallammal történő társítása eredményéről először 1989 novemberében a Pécsen megrendezett 7. Finn–Magyar Szemiotikai Szimpózium keretében (egy évvel a Magyar Szemiotikai Társaság megalakulása előtt) számoltam be. Kandidátusi értekezésem¹⁰ egy fejezetében pedig a feljegyzett szövegek felől igyekeztem bemutatni az említett jelenséget – azt ugyanis, hogy olykor akár egy szó vagy egy névelő is eldöntheti, mely dalla-

7 KODÁLY Zoltán, *Magyar zenei folklór 110 év előtt: Mindszenty Dániel és Udvardy János [1943]* = K. Z., *Visszatekintés: Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok*, II, szerk. BÓNIS Ferenc, Bp., Argumentum, 2007 (Magyar zenetudomány, 6), 155–182. Mátray Gábor népzene tudományi szemléletmódjáról: TARI Lujza, *Mátray Gábor, a népzene tudós = Zenetudományi dolgozatok*, szerk. Kiss Gábor, Bp., MTA BTK ZTI, 2015 (megjelenés előtt).

8 A dallamnak más-más szövegekkel párosulásával kapcsolatban vö. SZENDREI Janka, DOBSZAY László, RAJECZKY Benjamin, *XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben*, I–II, Bp., Akadémiai, 1979, 12–13.

9 Walter WIORA, *Ergebnisse und Aufgaben vergleichender Musikforschung*, Beiträge der Forschung, 44(1975), 61.

10 Megírása: 1989–90, védés: 1991, dokumentum: 1993.

mot nem énekelhették a szövegre a többféle lehetséges kortársi dallamfeljegyzés közül. Az időben ezután következő hasonló beszámoló is nemzetközi keretek közt történt a Lettországbán 1994-ben megrendezett *Voice and Text* című konferencián.¹¹ További megfigyeléseimről – bővítve a kutatást a szöveg és dallam összehasonlításán túl az egyes tájegységeken továbbélő szájhagyományos gyakorlat irányába – újból idegen nyelven, a téma iránt fogékony, a népzene történeti forrásaival foglalkozó nemzetközi munkacsoportban számoltam be.¹²

Ezúttal Gaal Miklós gyűjteményének néhány szövegfeljegyzése mellé illeszthetünk dallamokat – természetesen feltételesen, a kortársi és népzenei megfelelő dallamok segítségével. Ezúttal nem célunk annak vizsgálata, mely dallam *nem* társulhatott a versekhez, csak az, hogy volt-e dallama, ismerjük-e valamely – időben közeli – kortársi feljegyzését.

Nézzük meg először a gyűjtemény tartalmát! Megjegyzendő, hogy Gaal írása szép, jól tagolt, elég jól olvasható. Az egyes verseket „Más”, valamint a soron következő arab szám feltüntetésével választotta el egymástól. Egy esetben eltévesztette a számozást, mert a 89. szám kétszer szerepel. Száznegy feljegyzése helyett így százöt a tényleges szám. Általában megszámozta a versszakokat is, ám ez néhány esetben elmaradt. Az első darabot ekként jelezte: „I^{ső}”, a továbbiakban csak a „Más” valamint az arab sorszámot használta.

- (1.) Szomoru tsillagzat mely bus sugárokkal (1–2)
2. Ez nap fennel már ezután rejtezzék a' felhőben (3, változata: 89. sz.)
3. A barátság vigasztal / Inkább mint a' szeretet (4)
4. Nem kell néki ha számár is / Tenta penna calamáris (4)
5. Ki latta hogy matska uram / a' kölkeit meg egye (5)
6. Olyan piros ajjakadnak mosolygása / Mint a' nyari hajnal kedves hasadása (5)
7. A kis aszszony gálájában / Tarka tsinos Szokjájában [!] (5–6)
8. Pest mellett van egy kertetske / Abban van egy szép menyetske (6)
9. Eb szűlette kis barnája / Mennyi tsokot hányok raja (6–7)
10. Ne milyen szép ez a ferfi / O mint siet elöttem (7)

11 TARI Lujza, *Die Zusammenhänge von Musik und Text in 'Volkslieder Sammlungen' Manuskripten des frühen 19. Jahrhunderts = Latviešu folkloras krātuve: Folklore Conference Folksong, Text and Voice (Lielupe, September 20–24)*, eds. Kārlis ARĀjs, Aldis PŪTELIS, Riga, Literatūras un mākslas institūts, 1994, 18–22. Utalás erre és *Kéziratos kottás gyűjtemények a XIX. század első felében* c. kandidátusi értekezésemre (1993): TARI Lujza, *Szövegösszevétel és tiszta szövegközlés a Népdalok és mondákban = Doromb: Közköltészeti tanulmányok* 3, szerk. Csörsz Rumen István, Bp., Reciti, 2014, 385–420.

12 TARI Lujza, *Handschriftlichen Noten-Volksliedersammlungen in Ungarn in der ersten Hälfte des 19-en Jahrhunderts = Historische Volksmusikforschung: Studiengruppe zur Erforschung historischer Volksmusikquellen. Beiträge der 10. Arbeitstagung in Göttingen 1991*, hg. von Doris STOKMANN, Anette ERLER, Göttingen, Edition Re, 1994 (Orbis Musicarum, 10), 321–337.

11. Sakan szolnak én ellenem nagy meltatlanul (7–8)
12. Pallérozúuk ez világot / Vetkezzúk a' durvaságot (9)
13. Oda menek Szép tsendesen / Keresem a' zóld fúben (9)
14. En nem tudom hogy hogy esik / a' Szeretet tam nem jo (9–10)
15. Rosit ha el nyerhetem / Boldogság lesz életem (10–11)
16. Nem adnám a' Bároságot / Sok száz ezer aranyért (11)
17. Nem betsulet meg tagadni / A' mit az ember ígér (11)
18. Valamint kít gyenge ágat / A' munkás kertesz keze (11–12)
19. Tsak én egy jo pintzében (12)
20. Belgradra vitezim omoljatok (12–13)
21. Jövel immár edes alom / Mert nyugtomot nem találom (13)
22. De mít töróm fejemet (13–14)
23. Szép hajnal emeld fel földúnk felett / Az egek alatt tündöklö szent fákyádót (15)
24. Ne tekints oly mosolyogva / Kedves ég személyemre (15–16)
25. Meg holt feleségem / Satis tarde quidem (17)
26. Meg dobbant szivem tsúggedez / Nem talál nyugodalmat (17–19)
27. Te egyetlen egy testvéremnek / Vert szomjuhozo gyilkossa (19)
28. Boldog ki Amor óleben szunyadozik / Venus Rosás ágyán nyugoszik (20, 3 vsz.)
29. Ki boldogabb mint a' Nemes? / Ha nagy gazdagsága van (21)
30. Sebes szivem mert sohajtosz / Arnyékhoz mert kapkodol (21–23, 7 vsz.)
31. Oh Halálnak fagyos karja / Szivem kínós [!] gyótreleme (23)
32. Eletemmel Halalommal / Utolso vér ontásommal (23–24, 5 vsz.)
33. Fel emelem a' jövendóknek / Homályos fatyol födelet (24)
34. Oh milyen jo vala dolgom leán koromban (25, több vsz. számozatlanul)
35. De mi az a' Retirada / Gyermek modra buni hátra (26, 2 vsz.)
36. Bus szivemet mardoso gondok (26–27, 3 vsz.)
37. Szegény a' mi kunyhonk hanem / Nyugodalom s edgyessék (37)
38. A minap egy par pillangot fogtam (28)
39. Eljen máji társaságunk / Ígaz magyar barátságunk (28, 5 vsz.)
40. Bardotz széki régiment / Három hete hogy el ment (29, 3 vsz.)
Jobb oldalon: „Kemeny Denes éneke”
41. Meny el rosám járj békével (dallamincipittel; 29–30)
42. Arnyékos ligetek / Pán Istenek sátorai (30)
43. Tsak egy szivnek szolgalok (dallamincipittel; 30–31, 2 vsz.)
44. Drága kintsem galambatskám / Tsiko börós kulatsotskám (31–32, 10 vsz.)
45. Edes kepzélödés (22)
46. Itt hagynam én ezt a várost ha lehetne (33–34, 5 vsz.)
47. Tsaplárosné gyujts világot (34–35, 9 vsz.)
48. Sirva vállok meg musáktol (35–37, 8 vsz.)

- Az utolsó versszak (Víg oraim mint a' vizek... áthúзва és melléírva: „Deákul 64”)
49. Ki vagyok en vagyok / Szegény legény vagyok (37–38, számozatlan, több vsz.)
 50. Rebeg szívem eretted / Hogyha lehet melletted (38–39, 9 vsz. – kevert magyar és latin)
 51. Talpra német kardra magyar / Mert készen vár a' frantz agyar (39–40, 3 vsz.)
 52. Boldog időköt magamnak [ne]m igerek (40–41, 3 vsz.)
 53. Veszen el az a' szeretet / A' ki kettőt hármat szeret (41–42, 9 vsz.)
 54. Fáj a' szívem jaj angyalom / Jaj nem lelem helyem (42–44, 5 vsz.)
 55. Erdőn mezőn vad pusztákon / Gyöngyömöt fel keresem (44, 2 vsz.)
 56. Oh már is sokaig mulattál kedvesem / Térj vissza edgyetlen egy szerelmesem (45, 4 vsz.)
 57. A szép reggel ékessége (45–46, 2 vsz.)
 58. Ha velem szoltál volna / Most szeretöm friss volna (46, 4 vsz.)
 59. Nints szebb idő töltésem (46–47, 3 vsz.)
 60. Két szemeim forrásai / Sirjatok bus könnyeket (47)
 61. Egy hatalmas szűz vijja szívem várát (47–48)
 62. A szerentse tsak jádzik / Hol fel 's hol alá ládszik (48)
 63. Ti szerentsetlenek / a' kik a' szeretetnek (49)
 64. Triste vale dico musis (49–51, 8 vsz., latin)
 65. Szent istenek könyörüljetek / egy ártatlan gyilkoson (51)
 66. Valaki az elők közül / Holtakkal barátkozik (51–52)
 67. Jertek jertek menyűnk haza / Ma már eleget dolgoztunk (52)
 68. Most latom mit tehet az ifjui hiba (52–53)
 69. Mikor elsőbben láttalak / Jobb embernek gondoltalak (53, 4. vsz.)
 70. Ne fély mert ez oly ártatlan / a' milyen tsak te lehetsz (53–54)
 71. Ne hidj a' katonának / Tsalogato szovának (55, 5 vsz.)
 72. Földiekkal jadzo egy tünemény (56)
 73. Hozz bort a' fejszemre / Rodd fel a nyelire (56–57, 4 vsz.)
 74. Ím koporsod ajtajánál / ál hiv szeretöd (57–58, 4 vsz.)
 75. Elet és áldás legény tirajtatok / Ti földes urak kik[ne]k ránk van gondotok (59)
 76. Ki nem kapot szeretöre / Nem talált bu buszerzőre (59–60, 4 vsz.)
 77. Tsendes ejjel melynek setet / pitvarit az halgatás / el fedezte (60–61, 10 vsz.)
 78. Ha a' deákokkal akársz társalkodni (62)
 79. Egek miért sírtetek (62)
 80. Halovány hold bus világa / Te vagy kinom bizonsága (62–63, 5 vsz.)
 81. Ne! mit gondolt nekem is / Talált hibát bennem is az irigység (63–64, 7 vsz.)
 82. Rabok felett vasban setálok / Mint igaz sziv vagy ülők állók (65, 3 vsz.)
 83. Nintsen nékem arra gondom (65–66)
 84. Egy zöld fának árnyékában / Le hajtom bus fejemet (66)
 85. Szerelmesen énekelek (66–67, 3 vsz.)

86. Vigonn elem vilagom / Míg viritt ifjúságom (67–68, 7 vsz.)
87. Minapaba barna leán belém szerete (69–70, 6 vsz.)
88. Ifjak vagyunk éljünk frissen (70)
89. Szerettelek jo barátom / S te engem nem szerettel stb. = 2. sz. (változat) (70–71)
- [90] „Más 89” (a 71. lapon kétszer szerepel 89). Mitutike mitutike vin lá noj (71–72)
90. [91.] Rajta rajta frissen a’ buza mezőre (72)
91. [92.] Az én rosám olyan beteg / Talán meg is hal (72–73)
92. [93.] Kedves balsammal illatozo rétek (73–74)
93. [94.] Öröm tölti el szívemet / Fel találtam kintsemet (74)
94. [95.] Zug a’ zápor orditt a’ szél (75)
95. [96.] Hogy hogy Lyánka ’s tsak magadban / Ülsz itt titkos bánatodban (75–76)
96. [97.] Szeretem én a’ papot / Mert visel nagy kalapot (77)
97. [98.] Amott egy virágos kertben (77–78)
98. [99.] Tudom én immar mi a szeretet / Tsak mint a’ rosa addig kedveltet (78–79)
99. [100.] Gyilkosommá lett ott Vénus (79–80)
- A 79. lap margóján: „Ezt irta volt egy Szabo nevü Academicus a’ Renus mellett a’ ki azutan N Enyeden pap volt meg holt an[no] 1810^{be}”
100. [101.] Halál örököss tsendesség / Allando nyugodalom (81)
101. [102.] Viszsa hozhatatlan napok / Edes kinos gondolatok (82–83)
102. [103.] Szelid lelke az életnek / Dísze a’ vig természetnek (83–84)
103. [104.] Enyhülésit fájdalomnak / Tsupán az remélheti (84–85)
104. [105] Félve kell rá tekintenem / kit magamba szeretek (85–86)

87–94: üres lapok, a 92-n kottavázlat, amelyet kitöröltek.

Vegyük előbb sorra azokat a verseket, melyek meghatározott, kötött dallammal járnak (jártak). Kötött dallamon azt értjük, hogy egy adott vershez a korábbi, kortársi és későbbi feljegyzések, valamint a népzenei továbbélés alapján mindig ugyanaz a dallam kapcsolódik. Az „ugyanaz” jelenthet természetesen apró variációkat, melyek nem érintik az adott dallamtípus egészét. A szöveg és dallam azonban összességében annyira összetapad, hogy az előadó részéről a dallamválasztás lehetősége mindössze az, hogy dúr vagy moll hangsorú változatot használ-e, s hogy a dallamformálás során él-e apróbb dallami-ritmikai, esetleg tempóbeli változtatásokkal. A vers felől nézve: az előadó aszerint választhat, hogy milyen műfaji-funkcionális keretek közt kívánja használni a verset vagy annak kiragadott, de önállóan is helytálló részletét.

De mit töröm fejemet (22. sz.)¹³

A legjellemzőbb példa e jelenségre a számos gyűjteményben meglévő *De mit töröm fejemet*. A Pálóczi Horváth Ádámnál (*Ötödfélszáz Énekek*, a továbbiakban: ÖÉ) saját versével szereplő feljegyzés kapcsán több ízben hivatkozott¹⁴ vers dallama mind a XIX. századi kéziratos kottás gyűjtemények, mind a néphagyomány példái szerint egyaránt lehet dúr és moll, hangszeres táncdallamként is.¹⁵ A versek lírai dal¹⁶ és bordal – *Hogy sokáig éljetez, én is iszom veletek*, illetve *Én is iszom veletek* stb. – szöveggel élnek.

További verssel ide tartozik Gaal gyűjteményéből a 81. számú, *Ne! mit gondolt nekem is / Talált hibát bennem is az irigység* kezdetű vers, melyhez Pálóczi Horváth *Ni! Mit gondolt nekem is* (ÖÉ 88. sz.) feljegyzése kapcsán Csörsz Rumen István állított szlovák változatot.¹⁷

Sokan szólnak én ellenem nagy meltatlanul (11. sz.)¹⁸

A *Sokan szólnak én ellenem...* kezdetű éneknek mindig ugyanazzal a dallammal felbukkanó történeti énekes és hangszeres feljegyzéseit, valamint a néphagyományban élő bukovinai székely és vokális moldvai csángó változatait Kodály Zoltán már a kutatás aránylag korai időszakában annak példajaként mutatta be, hogy miként olvadt be a XVII. századi világi műzene a néphagyományba.¹⁹ A dallam

13 Pl. STOLL 839: 3; 845: 2b; 883: 2b; 1186: 2b; 1244: 403; 1250: 4; 1360: 304.

14 BARTHA DÉNES, *A XVIII. század magyar dallamai: Énekelt versek a magyar kollégiumok diák-melodiáriumaiból (1770–1800)*, Bp., MTA, 1935, 53. sz.; *Ötödfélszáz énekek: Pálóczi Horváth Ádám dalgyűjteménye az 1813. évből*, Kritikai kiadás, jegyzetekkel, s. a. r. BARTHA DÉNES, KISS JÓZSEF, Bp., Akadémiai, 1953 (a továbbiakban: BARTHA–KISS), 88. sz. Lásd még PAKSA KATALIN, *Magyar népzene-kutatás a 19. században*, Bp., MTA Zenetudományi Intézet, 1988 (Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez, 9), 12–14. Az addig összegyűjtött új adatokkal: TARI, *Újabb adatok...*, i. m., 26–27; Uő, *Bartha Dénes, a 18–19. század magyar zenéjének kutatója*, Magyar Zene, 47(2009)/2, 200.

15 Moll dallamfeldolgozás: *Magyar népdalok* énekhangra és zongorára vagy egyedül zongorára alkalmazák FOGARASY ÉS TRAVNYIK, A Kisfaludy Társaság megbízásából kiadja Erdélyi János Pesten, 10. sz. *Lassú* (11).

16 Bartalus István a *De mit töröm fejemet* dallamával járó *M'óta megnyílt lány eszem* kezdetű versről a következőt írja: „Szöveg és zene Verseghytől Magyar hárfás I. füzet (1807)”. BARTALUS István, *Magyar Orpheus*, Pest 1869, 43–45.

17 CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN, *Közép-európai népzenei variánsok az Ötödfélszáz Énekek (1813) dallamaihoz = Magyar Arión: Tanulmányok Pálóczi Horváth Ádám műveiről*, szerk. Csörsz Rumen István, HEGEDÜS Béla, Bp., rec.iti, 2011, VIII. kottapélda, 394–395.

18 Kritikai kiadás: *Szerelmi és lakodalmi versek*, s. a. r. STOLL Béla, Bp., Akadémiai, 1961 (Régi Magyar Költők Tára: XVII. század, 3; a továbbiakban: RMKT XVII/3), 116. sz., a későbbi kéziratos adatok felsorolásával.

19 KODÁLY Zoltán, *A magyar népzene* [1937], itt a Vargyas Lajos által szerkesztett, példatárral

különböző vokális és hangszeres feljegyzései (köztük XVIII. századiak is)²⁰ után az 1930-as években még aránylag kevés moldvai csángó példához²¹ előbb Domokos Pál Péter és Rajeczky Benjamin gyűjtött újabb, lakodalmi szokásdal funkciójú változatokat a Dunántúlra áttelepült csángók köréből, majd Kallós Zoltán szaporította a gyűjteményt a helyben maradtaktól származó felvételekkel. Különlegesen szép, régies előadói vonásaival a moldvai változatok közül ma is kitűnik a klézsei születésű Demse Dávidné éneke Domokos Pál Péter és Rajeczky Benjamin 1954-es gyűjtéséből: *Én kimenék küs kertembe virágom nézni.*²² „A magyar világi dal történetének e fontos dokumentumá”-t, melynek „fontos emlékei vannak a nyelvterület északi peremén is, maradványai pedig más típusok felé átalakulóban szinte mindenütt kimutathatók”, gazdag típuskörnyezetében adja közre Szendrei Janka, Dobszay László és Rajeczky Benjamin.²³ Szendrei a további gyűjtéseket és a XVII. századi történeti forrásokat figyelembe véve a zenei stílus alapján arra is felhívja a figyelmet, hogy már a XVII. században is „egy régebbi típus kései feljegyzéséről lehet szó”. Jelzi továbbá, hogy a népzenei élő előadásban ugyanaz a dallam „hol egyenletes nyolcadokban, hol, ⁶/₈-os lejtésben szólal meg”.²⁴

Tagadhatatlan, hogy a Gaal által feljegyzett vers az első versszakot leszámítva különbözik a moldvai szájhagyomány által fenntartott szerelmi versektől, közte a lakodalmi szertartás során elhangzott *Ugyan megnézd, iédés rózsám / Kit választottál* kezdetű, jó tanácsokat tartalmazó részletektől. Csupán az első versszak és a versforma alapján feltételezhető, hogy a történeti forrásokban található, illetve a néphagyományban fennmaradt dallammal megegyező melódia

kiegészített kiadásra hivatkozunk (elsőként: 1952): Bp., 1960, 50–51. Lásd még: *Tabulatura Vietoris saeculi XVII*, közreadja FERENCZI Ilona, Marta HULKOVÁ, Bratislava, Opus, 1986 (Musicalia Danubiana, 5), 4. sz.

20 XVIII. századi feljegyzését közli BARTHA, *i. m.*, 29. sz. Már itt hivatkozik Pálóczi Horváth Ádám *Hányat termett a mogoró* szövegű dallamváltozatára (ÖÉ 348. sz.), továbbá jelzi helyes és helytelen megfejtéseit (pl. Fabó), fősorol hozzá népi változatokat (94). Az ÖÉ 348. sz. kapcsán összefoglalja az adatokat BARTHA–KISS, 693.

A Ne sírj lánykám hogy a bal sors elváltat minket megvan több szöveges gyűjteményben (pl. Kiss Józsefében, 1826, MTAKK Irod. 8r. 129.80, STOLL 736). Stoll számos más gyűjteményben fősorolja Fáy András dalát.

21 Pl. *Kiészítéltiék küökértembe...* = VERESS Sándor, *Moldvai gyűjtés*, szerk. BERLÁSZ Melinda, SZALAY Olga, Bp., Múzsák, 1989 (Magyar Népköltési Gyűjtemény: Új folyam, 16), 103. sz.

22 *Pátia*, 1938, Gr202Ac; újrakiadása: SEBŐ FERENC, *Pátia* CD-ROM, C 138–140, Bp., Fonó, 2001, valamint www.zti.hu/ online (adatbázisok / publikált népzenei felvételek). A lejegyzett dallam közölve: DOMOKOS Pál Péter, RAJECZKY Benjamin, *Csángó népzene*, III, Bp., Editio Musica, 1991, 54. sz. (egy dallamváltozat más előadótól: *uo.*, 53. sz.). Demsénéről: RAJECZKY Benjamin, *Bevezető* = SZEGŐ JÚLIA, *Ismeretlen moldvai nótafák*, vál., szerk., jegyz. TARI Lujza, szakmailag ell., bev. RAJECZKY Benjamin, Bp., Európa, 1988, 6.

23 SZENDREI–DOBSZAY–RAJECZKY, *i. m.*, II/34, 118–119, II. 56–57, idézet: 56.

24 III (D) 110-es típus, vö. DOBSZAY LÁSZLÓ, SZENDREI JANKA, *A magyar népdaltípusok katalógusa – stílusok szerint rendezve*, Bp., MTA ZTI, 1988 (a továbbiakban MNTK), 491.

kapcsolódott hozzá. Ezt megerősíti, hogy a *Sokan szólnak én ellenem...* verset tartalmazó további gyűjtemények nagy része főleg Csík és Maros-Torda megyéből, valamint Kolozsvárról került elő.²⁵

Gaal négy versszakban írta le a verset, amely a dallamot figyelembe véve valószínűleg hét strófa – egyedül a második versszakként jelzett felel meg a dallamos alakoknak (bár a korai szövegváltozatok egyértelműen négysorosak).

Sakan szólnak én ellenem nagy meltatlanul
Had kaptassak ök nyelveket haszontalanul
Kurva az Anyja rosz embere egy szo ugy mint száz
A' ki engem hátam mege nem szemben gyaláz
2^{ik}
Nints sokaknak egyeb dolgok tsak hogy rágjanak
Ha szemben nem hatam mege ragalmazzanak
Hadd szoljanak szapuljanak szájokba nyelvek
Mind huntzhutok valahara ők is bé telnek
3^{ik}
Mint Pok mérget es Mész mezet sziva' virágról
Ugy jo jorol és rosz roszról itél igazról
A skorpio a' kit meg mar maga gyógyítja
Rosz ember is meg szándékát jora fordítja
4^{ik}
Altal usztam en a' Dunát s el nem merültem
S Rágalmazó habjai közt partra kerültem
Bizom is én Istenemben mind untalanul
Nem hágy engem ez inségbe gyámoltalanul

A XIX. században Fáy András dalaként tűnt fel egy új változata *Ne sírj kislány, hogy a balsors elválaszt minket* szöveggel. E dal a szövegen kívül dallamának ritmusával is elárulja újszerűségét: a korábbi, nem következetes izometriájú és -ritmikájú, hanem a szöveg prozódijához illeszkedő $6/8$ -ossal szemben a dallam itt végig egyenletes $6/8$ -os metrumú és ritmizálású, mely jól követi az akkori divatos nyugat-európai zenei mintákat. Ez az új verzió is bekerült több kéziratos gyűjteménybe, melyeket korábban Tompa Mihály kottás *Dalfüzére* alapján foglaltunk össze.²⁶ Ott nem említett adat egy zongorakíséretes dal.²⁷

25 További erdélyi vonatkozásairól: Csörsz, *Közköltészet Erdélyben...*, i. m., 161.

26 TARI Lujza, Tompa Mihály „Dalfüzér”-ének zenei elemzése = *Dalfüzér 1844: Tompa Mihály kéziratos, kottás népdalgyűjteménye*, kiad., tan. POGÁNY PÉTER, TARI LUJZA, Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 1988, 109, valamint XIV–XVI. kotta.

27 OSZK Zeneműtár Ms. mus. 1427, 47. sz.

1. kotta

A vers (dallam nélkül) megvan Kelemen László gyűjteményében,²⁸ valamint Kriza János székelyföldi gyűjtésében.²⁹

Egyes, közelebről ismert eredetű műdalok is aránylag jól megőrizték eredeti alakjukat, noha a paraszti szóbeli hagyomány is befogadta őket. Ilyen a következő dal:

Ez nap fennyel már ezután rejtezzék a' felhőben (2. sz.)³⁰

A Kodály és Bartha Dénes által történeti forrásokból és a néphagyományból közreadott énekhez 1989-ben új adatokat illeszthettünk a szöveges és kottás gyűjteményekből.

Megállapítottuk, hogy az e vershez kapcsolódó dallam – mely Gáti József zongoraiskolája (1802) alapján Kótsi Patkó József *Quodlibet* című operájának egyik áriája – a *Természeti édes ösztön...* kezdetű, sokszor feljegyzett vershez is gyakran kapcsolódott.³¹ Dallamvariánsként legközelebb állnak az *Ez nap fénye...*-vershez Kiss Dénes³² (102. sz.) és Mindszenty Dániel változatai – utóbbi a vers *Jaj, ha már így élnem kell* részletére. (1. kotta)

28 *Világi Énekes Könyv. Egybe szedte és írta Kelemen László 1828* [a gyűjtemény utolsó harmada 1843 utáni], OSZK Oct. Hung. 1874, 30. sz.

29 KRIZA János, *Vadrózsák: Székely népköltési gyűjtemény*, Kolozsvár, 1863 (reprint: Bp., Akadémiai, 1987), 511. sz.

30 Pl. STOLL 561: 26a.

31 KODÁLY, *i. m.*, 53–54; BARTHA–KISS, 406, jegyz. 724; TARI, *Újabb adatok...*, *i. m.*, 27–28, ill. 9–16. kotta.

32 Kiss Dénes: *Népdalok 2*, OSZK Zeneműtár Ms. Mus. 1247.

(Gaalnál – melyet korábban közreadtunk³³ – így: *De ha már így élnem kell.*) Az 1989-es közlésünkéből kimaradt a Kriza János gyűjteményében szereplő *Ez nap fénye már ezután...* szövegváltozat.³⁴ Megjegyzendő, hogy míg Kodály a Hont vármegyei Füzesgyarmaton és Bars megyében, valamint a bukovinai székelyek közt Hadikfalván gyűjtötte össze a dal változatait, addig a második világháború után (a gyűjtési körülményeknek is köszönhetően) már csak a Hadikfalváról elszármazottak körében élt e régi műdal. Domokos Pál Péter 1950-ben Bács-Bodrog megyében (Gr 139/A/b, lejegyezte Rajeczky Benjamin), Kiss Lajos 1960-ban Hímesházán és Véménden gyűjtötte változatait hadikfalvi székelyektől (AP 3099/d, AP 3111/h), magam 1983-ban rögzítettem Hímesházán, szintén hadiki születésű asszonytól a korábban közölt változatot.

Gaalnál külön szám alatt szerepel a vers egy részletének változata:

Szerettelek jo barátom (89. sz.)

Szerettelek jo barátom
S te engem nem szerettel
Szemmel szajjal tsalogattál
De szivedből gyűlöltél
Igy engem bajban hoztál
Nekem nagy kárt okoztál
Mind kettőnköt vigasztalo
Barátságtol megfosztál

2.
Nem szeretlek soha többé
Nem szeretek senkit már
Meg tanított egy Barátság
A' mely nékem holtig kár
Egy tekintet vakított
Örökre szomorított
Sebben ejtett melyet kivüllöd
Senki nem gyógyíthat

E szám – „Más 89” – megismétlődik, innentől a sorszám elcsúszik.

33 Az 1989-es tanulmányon kívül e vers fakszimiléjét lásd TARI, *Kézírtos kottás gyűjtemények...*, i. m., 222.

34 KRIZA, i. m., 491. sz.

Földiekkel jadzó egi tünemény (72. sz.)³⁵

19.11. 12.11.
1-8. 22

ABA

204.
111

Négy igen kedvelh
mogy néphel I az
Kossovits József és én
R. L. C. 4. 13

Lento moderato

ad f. m.

Föl- te- zek- kél- jél- es- É- gi- kí- se- mé- ny-
Kor- tén- né- cse- nek- kel- Vé- s- pig- il- le- ted.

Is- len- sá- g- nek- lát- ni- Cal- fa- val- re- mé- ny- tse.

Cor- gó- po- ta- Kók- kel- Fű- im- a- te- ted.

Rit- te- rone- te- ma- ga- nek- s' bol- dog- ta- len-
Rám- e- sar- ut- rág- gal- nór- tad- i- ta- vrent

Da C.

mint- vés- an- gyal- a- nek- Bí- kel- un- ta- len-
É- gi- bol- dog- sá- gal- fű- re- vés- tet- est

1 Sajszáhibán 22 helyett?

2017

2. kotta

Sokáig úgy vélte a szakirodalom, hogy Csokonai Vitéz Mihály *A Reményhez* című versét utólag kapcsolták hozzá Kossovits József egy 1794-es kompozíciójához, mely szöveggel és hangszeres előadásban egyaránt népszerűvé vált. A helyzet összetettebb, hiszen a kortársak inkább arra utalnak, hogy Csokonai éppen hogy a hangszeres dallam ismeretében írta a verset, s ezzel a kottával ki is adták.³⁶ Annyi tény, hogy egészen a reformkorig, s néhol még tovább is népszerű maradt a vers ezzel a dallammal. Mindszenty Dániel kottás gyűjteményében a 61. szám alatt találha-

tó (a-mollban),³⁷ míg Tóth István gyűjteménye elejére jegyezte le (1. sz., rögtön a számozatlan zenei mottóként szolgáló Csokonai-féle *Felfohászzkodás* után)³⁸ feltüntetve mind Csokonai, mind Kossovits nevét. A lap tetején: „A' Reményhez a' versét szerzette Csokonai V. M.” A kulcs mellett oldalt: „Kosovich úrtól Bétsben compon[álta].”. Előadói utasítása: „Lassan 's illetődvé.” A dallam későbbi közkedveltségét mutatja, hogy Andreas Peter Berggreen dán zeneszerző (1801–1880) is feldolgozta *Folke-Sange og Melodier* című, különböző nemzetek-

35 A népszerű Csokonai-vers néhány kéziratos másolata a korszakból: STOLL 437: 47b; 630: 93a; 652: 56b; 692: 3a; 693: 118a; 710: 5; 713: 71; 765: 16a; 819: 2; 821: 4a; 824: 21; 851: 1b; 865: 1; 882: 2b; 1166: 30a; 1186: 9a; 1232: 24; 1235: 5b; 1276: 1; 1277: 24; 1284: 11b; 1287: 163; 1315: 73a; 1334: 30a; 1338: 25a; 1354: 7b; 1358: 28; 1360: 183; 1364: 11b; 1369: 4a; 1383: 62a.

36 Bővebben: Csokonai Vitéz Mihály énekelt költészete: *Elektronikus kritikai kiadás* [DVD], szerk., bev. D. HOVÁNSZKI Mária, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009, 11. sz., ill. HOVÁNSZKI Mária, *Csokonai és az érzékeny énekelt dalköltészet*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013 (Csokonai Könyvtár, 53), 182, ill. az ott hivatkozott szakirodalomban.

37 Kodály másolatában (MTA BTK ZTI Kodály Rend): KR_0379.

38 Közölve: TARI, *Kéziratos kottás gyűjtemények...*, i. m., 223; valamint UŐ, *A magyar hangvétel változása C. M. v. Weber Magyar Rondójától R. Willmers Főti daláig = Zenetudományi dolgozatok*, szerk. Sz. FARKAS Márta, Bp., MTA ZTI, 2000, 51–69, 3 kotta (57).

től származó művében (f-moll).³⁹ Közreadta Bartalus István is *Magyar Orpheusában*.⁴⁰ Kodály másolatában megvan egy *Négy igen kedvelt magyar népdal* című kiadvány I. darabjaként (é. n., az eredeti szintén f-moll).⁴¹ (2. kotta) A falusi cigányzenészek repertoárján máig megtalálható, gyakran Lavotta János nevével társítva. *Lavotta szerelme* címmel játszotta el 2004-ben Rozsnyón Zsíros László primás a fiaiból álló bandájával, amikor régi verbunkost kértem tőle.⁴²

Vigonn elem vilagom / Míg viritt ifjuságom (86. sz.)⁴³

A hét versszakkal leírt dalszöveg sok szöveg- és dallamgyűjteményben szerepel. A vershez kapcsolódó dallam a XVIII. század végétől főleg hangszeres formában, a korai verbunkos jellemző jegyeit magán viselő alakban forgott, s bár Pálóczi Horváth Ádámnál már megvan vokális formában (*Víg-dombi tus*, ÖÉ 344. sz.), a szöveges változatok főképp az 1810-es évektől szaporodnak meg. A dal, illetve dallam zenei szempontból aránylag bő irodalommal rendelkezik,⁴⁴ s mivel újonnan előkerült kottáról nem tudunk, itt nem ismételjük meg a különböző előfordulásaira vonatkozó, aránylag bőséges adatokat. Csupán arra emlékeztetünk, hogy a vers, illetve dallam kronológiai előfordulását is pontosító leírásunkban már hivatkoztunk Gaal Miklósnak a Pálóczi Horváthnál szereplő dallamvariánsnál korábbi szövegére.

39 Első kiadás: 1842–1847, második kiadás 1860–1871, Nr. 58. Berggreen a kotta alján lábjegyzetben megadta a költő születésének, halálának helyét, idejét, s a következő információt adta: „En nyere Sang of Mich. Csokonay. Melodien en Omdannelse af den folgende »Verbunkos«”. Kodály lemásoltatta a kottát (ZTI Kodály Rend): KR_03081. ZTI Típuszáma: 15.0660 / 0.

40 Bartalus István, *Magyar Orpheus*, Pest, 1869, 70–71.

41 KR_03079, Kiadói tételszáma: R&C. No. 23, lásd MONA Ilona, *Magyar Zeneműkiadók és tevékenységük 1774–1867*, Bp., MTA ZTI, 1989 (Műhelytanulmányok a magyar zene-történehez, 11), 124.

42 A bandáról, Rozsnyó alatt: *Szlovákiai magyar népzene: Válogatás Tari Lujza népzene-gyűjtéséből (1983–2006)* 2 CD-vel, Dunaszerdahely, Csemadok Dunaszerdahelyi Művelődési Intézete, 2010 (Gyurcsó István Alapítvány Könyvek, 49), 161–165. Hangfelvétel: CD II. 30. sz.

43 Kritikai kiadása: *Közköltészet 2: Társasági és lakodalmi költészet*, s. a. r. Csörsz Rumen István, KÜLLŐS Imola, Bp., Universitas, 2006 (Régi Magyar Költők Tára: XVIII. század, 8; a továbbiakban: RMKT XVIII/8), 59. sz.

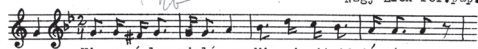
44 BARTHA-KISS, 344. sz.; *Arany János kéziratos népdalgyűjteménye*, s. a. r. KODÁLY Zoltán, GYULAI Ágost, Bp., Akadémiai, 1952; az 1952-ben megjelent, Kodály Zoltán széljegyzeteivel ellátott gyűjtemény hasonmás kiadása: Bp., Kodály Archivum–Argumentum, 2011 (a továbbiakban: KODÁLY 2011), II. 7–8. sz.; DOMOKOS MÁRIA, *Verbunkos dallam Schubert Gítárkvartettjében = Zenetudományi Dolgozatok*, szerk. BERLÁSZ MELINDA, DOMOKOS MÁRIA, Bp., MTA ZTI, 1978, 57–70; PAPP GÉZA, *Hungarian Dances 1784–1810*, Bp., MTA ZTI, 1986 (Musicalia Danubiana, 7); TARI, *Lissznyay Julianna... i. m.*, [32] 2, 15; Uő, „Külömbb féle...”, *i. m.*, [8], 22–23.

14, 14, 12, 12

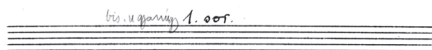
v-b6

2) 2) 2)

Bartalus kézírata. I. 348.
Bonchida.
Nagy Elek ref. pap.

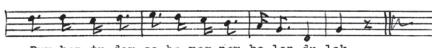
Vi-gan ó-lem vi-ló-gon, Mig vi-rít if-jú-sá-gon,

E-szem, i-szom, vi-ga-dok, S a bú-nak u-tat a-dok,

Bu-cul-jon a-ki tud hoz-zá, Én nem tu-dok,

Bun-ban tu-don so-ha meg nem bo-lon-du-lok.

alatta egyébként is látszik:

} egy nyomat
II. 106

<p>2. Ez a világ ugysem sok,
Hasznalják az okosok,
Zivataros néha bár,
Vesztegetni még is kár.
Nem kell mindjárt lemondani
A világból,
Mézet lehet szedgetni
A virágról.</p> <p>4. Szerezd jó barátokat,
Szerezd híven azokat,
A barátság kobele
Egy örömmel tele,
Ha megcsal is egy kettő
Álnokdaga
Kipotolja csak egynek is
Barátság.</p> <p>3. Elgédj meg sorsoddal,
Tulajdon vagyonoddal,
Senki pénzt ne kívánd,
Gazdagodjék más ne bánd.
Szerezd annyit a mennyivel
Te megdrea,</p> | <p>Költés azt világys ebben lessen
Mindin büred.</p> <p>5. Tarts öröm Ünnepeket
Szerezs minden szépeket,
Vénus tize melege
Legodvessőbb csanaga.
Kij modjával így megadban,
Jó úgyan, de az a mi sok
(-1) Mind megárt.</p> <p>6. Tiszteld Bachus oltárát,
Kostolgasd nektárát,
Bachus jóízű teje
Az életnek ereje.
Ki mértéktelen, soká a
Jókkal élhet.</p> <p>7. Es az igaz boldogság
Igy él na az okossá,
/.</p> |
|--|--|

3. kotta

de a dallamvariánsok száma vagy kevés, vagy pedig adatunk van arra, hogy más verset is énekeltek a dallamra.

Más esetben a szorosabban vett népzenei hagyomány sejlík ki a feljegyzésekből. A továbbiakban ezekre lesz példa az egy kivétellel számsorrendben bemutatott Gaal Miklós-féle feljegyzésekben.

Kodály az Arany lejegyzéséhez fűzött jegyzeteiben már utalt arra, hogy Bartalus István kézírata I. kötetének 348. számú dallama mellé a dal közlőjének lakóhelyét és nevét is feljegyezte: „Bonchida az előbbi” – utalva a 347. számnál lévő bejegyzésre: „Bonchida Nagy Elek ref. pap.” Itt a Bartalus-kézírről Kodály által készített másolatot mutatjuk be.⁴⁵ (3. kotta)

Különböző időben és más-más mértékkel folklorizálódott és az eredeti dallamot őrző eddigi példáinkkal szemben több olyan műköltészeti szöveg van Gaal gyűjteményében, melynek megzenésítése vagy zenei feldolgozása feltehetően egy szerzőhöz köthető, noha a szerző ismeretlen. Az itt következő dalok lényegében szintén őrzik korábbi jegyeiket, a versek is többnyire egy dallammal párosulnak,

45 Bartalus István kézírata I, 348. sz. A *Kézirat I-II*, Kodály letét, MTA BTK ZTI Népzenei Osztály. Kodály feljegyzése szerint 1872–1882 közt készült. Kodálynak a kézírről készült másolata: Kodály-Rend KR_07571. Kodály másolata BARTALUS István, *Magyar Népdalok Egyetemes Gyűjteménye* II, Bp., Rózsavölgyi, 1875, 106. sz. másolatáról: KR_07572.

Szomoru tsillagzat mely bus sugárokkal (1. sz.)⁴⁶

Ányos Pál versét dallammal Tóth István gyűjteménye őrizte meg (174. sz., 135), „Csendesenn” tempójelzéssel $2/4$ -ben, G-dúrban. Más dallammal kottázta le Bartalus István (Kézirat, I. 368. sz.), utalva arra, hogy azt Almási Sámuel gyűjteményéből vette át.⁴⁷ Ányos nevét a vers végén tüntette fel. Figyelemre méltó, hogy Bartalus a század vége felé még érdemesnek tartotta átvenni Almási gyűjteményéből és megörökíteni ezt a verset, illetve dalt, amely a XIX. század második felében a kéziratok alapján már nem volt divatban.

Belgrádra vitezim omoljatok (20. sz.)⁴⁸

Bartha Dénes már 1935-ben közreadta e vers dallamát, s jelezte, hogy az egyetlen kottás kivétel, mely más szöveget illeszt a dallamhoz, Tóth István feljegyzése: *A hív szeretet tüze felgyullad* (64. sz., 38).⁴⁹

Jövel immár édes alom / Mert nyugtomot nem találok (21. sz.)⁵⁰

Bartha Dénes néhány kóruspartitúra változatát említi, illetve egy szöveges adatot a *Vutskits-énekeskönyvből* (1798, 53. sz.).⁵¹ A kritikai kiadás további, jórészt szintén erdélyi előfordulásait is regisztrálta.

Szép hajnal emeld fel földünk felett (23. sz.)⁵²

Csokonai *Daphnis hajnalkor* című verse, a költő nincs jelölve. Pálóczi Horváth Ádám a dallamot nem kottázta le (210b). Bartha Dénes jelzi, hogy Tóth István gyűjteményében megvan a vers dallammal (7. sz., 5), s egyben további adatokat közöl.⁵³

46 Pl. STOLL 567: 129b; 610: 64; 614: 1; 677: 1b; 712: 3; 820: II, 1; 883: 1b; 1270: 10b; 1295: 1.

47 Zongorakísérettel kiadta: *Magyar Népdalok Egyetemes Gyűjteménye*, 1873–1896, III, 22. sz.

48 Kritikai kiadása szöveg- és dallamvariánsokkal: *Közköltészet 3/A: Történelem és társadalom*, s. a. r. Csörsz Rumen István, KÜLLŐS Imola, Bp., Universitas–Editio Princeps, 2013 (Régi Magyar Költők Tára: XVIII. század, 14; a továbbiakban: RMKT XVIII/14), 78. sz.

49 BARTHA, *i. m.*, 95. sz., jegyzetek: 168–169. Ugyanitt utalt az ÖÉ 53. sz. dallamára is.

50 Kritikai kiadás: *Közköltészet 3/B: Közkerölcs és egyéni sors*, s. a. r. Csörsz Rumen István, KÜLLŐS Imola, Bp., Universitas, 2015 (Régi Magyar Költők Tára: XVIII. század, 15; a továbbiakban: RMKT XVIII/15), 163. sz.

51 BARTHA, *i. m.*, 156. sz., 234–235.

52 Pl. STOLL 502: 2b; 584: 65; 640: 6a; 821: 2a; 1160: 30b; 1243: 44a. A vers dallamtörténetéről: D. HOVÁNSZKI, *i. m.*, 27. sz.

53 BARTHA–KISS, 106. sz., jegyzetek 826.

Gaal Miklós nem pontosan írta le Csokonai versét, hanem a sorpárok felcserélésével és néhol szokatlan szövegértelmezéssel:

Szép hajnal emeld fel földünk felett
Az egek alatt tündöklő szent fáklyadot
Bársonnyal idvezli majd nap kelet
Az arannyazott felhők közt szent ortzadot
Jer vedd el fenyeddel a' setetség sűrű homáallyát
Hogy meszsze szeleszsze az irigyseg sűrű dagáallyát
Sok madarak contzertyei varnak már
Sok fa tetön éneklő fülemille reád vár.

Ne tekints oly mosolyogva / Kedves ég szemelyemre (24. sz.)

Ne tekints oly mosolyogva
Kedves ég szemelyemre
Nem nezhetek a' molyogva [!]
Mély seb hárult szivemre
Tsak egy Rosa nevethek még
Eltem zajos folytára
Ezt is meg irigylé az ég
S el hervatt gyenge szára

2^{dik} Boldog idők midön nyiltak
virági életemnek
Szivem örömi ujjultak
Áldozván kedvesemnek
Mind ki fujja panaszait
Fülemüle mejéből
S visza veri szozattyait
Az ekho szirtyeiből

4^{dik} Még egyetlen keresemet
Engem el nem felejtesz
Halyad ki meld kéresemet
Ne ereztess megvetest
Mert Szeretni parantsolat
A' szeretet nem vetek
O! te, mennyei áldozát
Én ellened nem véték

3^{dik} Örökre el válló kedves
Nezzed egy ifju gyászol
Nezzed szemem milyen nedves
Szivem bánatra unszol
Jaj mely hamar el mulának
Régi öröm napjaim
Örök bura változának
Biztatgato álmaim

5^{dik} Jelen a' szomoru ora
tölled örökre vállók
De hamajd mennyei szora
A holtak kozzé szállók
Lelkem fel keresi lelked
És egy másé lésznek
Akkor hív szereted néked
Szent áldozatot tésznek.

43

Ne tekintv oly mosolygóra saj

Ne tekintv oly mosolygóra
 Hédvés lyánka én rémél,
 Éhért én nem mosolyom bíra
 Nyugodalmam oldalán.

Légy esüldött hűségenc ké
 Irólád maradványa.
 É' tájmité én, panasza...

4. kotta

A kezdősor kivételével más, de szintén szerelmi lírai vers dallamát vokális formában Tompa Mihály *Dalfüzérében* találjuk meg (43. sz.). (4. kotta) (Távolabbi változatai az 1830-as évekből: Tóth István, 29. sz., 112; Almási Sámuel II. 102. sz.) Amennyiben a Gaalnál feljegyzett verset a Tompáéval egyező dallamra énekelték, akkor Gaal két versszakot fogott össze egy strófaként. Stoll Béla 1334. számmal jelez egy *Gitárra való énekes darabok* című, Nagy Sándor által 1835-ben készített hangszeres gyűjteményt, melyben szintén szerepel ez a dal.

Meg holt feleségem / Satis tarde quidem... (25. sz.)⁵⁴

Kétféle egyszerű szerkezetű dallam kapcsolódik e kis szótagszámú tréfás vershez. Vagy az alaphang alatti V. fokról az alaphangra, esetleg magasabbra főlugró, kényelmes menettempójú dúr hexachord dallam, mely szerkesztésmódjában újabb forma felé mutat (pl. Arany gyűjteményében I. 44. sz., Bartalus zongorakíséretes kiadásában III. 165. sz.), vagy egy ugyancsak az V. fokról skálaszerűen fölfelé lépegető, lassú tempójú dallam, melyre Színi Károlynál e versszövegen kívül (198. sz.) egy *Fölszállott a páva* szövegváltozatot is találunk (122. sz.).⁵⁵ Kodály Arany feljegyzése kapcsán részletesen felsorolja az ének kottás előfordulásait (köztük szlovák változatot), egyedül Tóth István feljegyzését nem említi (95. sz., 123; típusában rokon vele a 133. sz., 129).⁵⁶ Pálóczi Horváth Ádámnál újabb moll változatát találjuk (ÖÉ 256. sz.).⁵⁷

54 Kritikai kiadása: *Közköltészet I: Mulattatók*, s. a. r. KÜLLÖS Imola, mts. Csörsz Rumen István, Bp., Balassi, 2000 (Régi Magyar Költők Tára: XVIII. század, 4; a továbbiakban: RMKT XVIII/4), 150. sz.

55 SZÍNI Károly, *A magyar nép dalai és dallamai*, Hangjegyekre tette és kiadta ~, Pest, 1865.

56 KODÁLY 2011, I. 44., jegyzetek 60.

57 További változatait lásd BARTHA-KISS, 635–636.

5. kotta

Bus szivemet mardoso gondok (36. sz.)⁵⁸

E dalt Dobszay László a IV(F), 355 15.032.0/0 típuszám alatt XIX. századi népies műdalnak jelzi a korszak dallamfeljegyzései alapján,⁵⁹ de a zenei stílus – pl. a népies műdalban nem jellemző ABA forma – és a vers feljegyzéseinek időpontja alapján is korábbinak tűnik. Megerősíti ezt Kodály Arany János kottás feljegyzése kapcsán: „Régi dal, már a XVIII. századból való Kulcsár melodiáriumban megvan.”⁶⁰

Arany feljegyzésén kívül megvan még Mindszenty Dániel (65. sz.) és Tóth István gyűjteményében (39. sz., 114). (5. kotta) Bartalus „Arany János után” utalással adta ki A Magyar Népdalok Egyetemes Gyűjteménye VI. kötetében (75. sz.).

6. kotta

Mény el rosám járj békével / Rollam se felejtkezzel el (41. sz.)⁶¹

Gaal Miklós g'-ről kezdve dallamincipittal jegyezte föl a verset. Írása tele kottafejes, kulcs, előjegyzés és ritmus nélküli. (6. kotta) E kevés alapján nem ítéhető meg, vajon a dallam a pszalmódizáló stílusrétegbe tartozhatott-e, mely mindenképp Erdély felé mutat, csakúgy, mint a Stoll által jelzett többi szövegforrás.

58 Pl. STOLL 515: 1a; 572: 224; 601: 9a; 605: 434; 680: 3b; 692: 2b; 766: 14b; 1243: 27b.

59 MNTK 818.

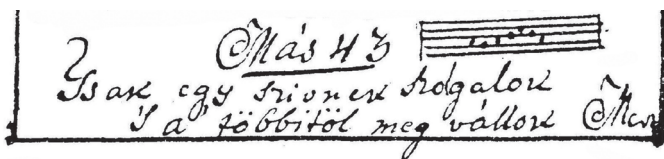
60 KODÁLY 2011, II. 32., jegyzetek 86.

61 STOLL 700: 96a; 1199: 116b.

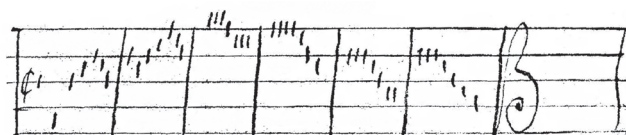
Tsak egy szívnek szolgálók (43. sz.)⁶²

Szintén dallamincipites vers, kulcs, előjegyzés és ritmus nélkül; violinkulcsban a'-ról kezdve olvashatjuk. (7. kotta) Egyetlen kottás feljegyzését Demjén Sámuel gyűjteményében találjuk (4. sz.). A két dallam az egymással fölcserélhető és variációt eredményező hangeltérést leszámítva valószínűleg ugyanaz. (8. kotta)

Stoll többek között egy 1785-ös kolozsvári és egy XVIII. század végi sepsiszentgyörgyi kéziratból jelzi a verset.

7. kotta

*Csak egy szívnek szolgálók,
A többiét meg vállora,
Masi ez az egy legyessabb
A többiét kedvesebb,
Hízem róla, hogy sola,
Nem lesz hozzá mofoka.*

8. kotta

Drága kintsem galambatskám / Tsiko bőrös kulatsotskám (44. sz.)⁶³

Csokonai igen népszerűvé vált verse, melyhez kétféle dallam kapcsolódik. 1) Ereszkedő szerkezetű dúr dallam, melyet Tóth István gyűjteményéből közöl Kobzos Kiss Tamás. Mint írja: „A 100. szám alatt [56. lap] Csokonai Csikóbőrös kulacsának egy kevésbé ismert dallamát találhatjuk, indokolatlan oktávugrással

62 STOLL 365: 12a; * 515: 1b; ** 1129: 31a; 1199: 8b, 15a; 1375: 2a.

63 STOLL 404: 160; 734: 23; 740: 50; 831: 136; 1214: 18a; 1243: 44b; 1295: 79. A vers zenei kapcsolatairól bővebben: D. HOVÁNSZKI, *i. m.*, 52. sz.

a végén.⁶⁴ Kár, hogy nem nevezi meg, mit tekint ismertebb változatnak. E közölt dallam legalább annyira jellemző, mint az alaphang alatti V. fokról fölfelé induló, melodikus moll hangsorú, illetve az alaphangról előbb félhang lelépéssel, majd újból az alaphangról fölfelé induló moll alak, mely a kottás följegyzésekből ismert *Gerliceként nyögédcelek...* (pl. Tóth István: 119. sz., 65; Mátray 14/1. sz.) vershez (is) kapcsolódik. Megtalálható ez Pálóczi Horváthnál is (ÖÉ 139/a), aki a 139/b, *Csikóbőrös kulacsnál* a következő útmutatást adja: „Nota: Gerliceként sat.”⁶⁵ E moll verzió van meg Almási Sámuel gyűjteménye V. kötetében (145. sz.). Az V. fokról induló változatokra „drága” helyett „édes” szót is illesztettek. Így szerepel Kiss Dénes gyűjteményében (a dallam a végén az V. fokra bővített szekundummal hajlik vissza, 194. sz.). Kissnél a 20. sz. *Hála légyen az egeknek* dallamváltozat, mely csak első két sorában azonos, de dúrban zár. Ilyen változat van (a végén bővített szekundum nélkül) Színi kiadásában is (67. sz.).

A dúr verziók a szorosabban vett népzeneiséget képviselik. E dallamra más szövegeket is énekeltek. Bartha Dénes a Tóth István által is lekottázott dúr *Drága kincsem...*-et Pálóczi Horváth Ádám *Veszni hívnak...* (ÖÉ 66. sz.) kezdetű énekének változatként adta ki.⁶⁶ Tóth Istvánnál szövegváltozata: *Hát már a sok komplementek* (124. sz., 67). Szalontai Madass Sándor gyűjteményében⁶⁷ *Élek én még jövődre* (41. sz.), Mátray Gábor 1828–29 körüli kéziratában *Túl a hegyen Tótország* (43. sz.) szerepel.

Itt hagynam én ezt a varost ha lehetne (46. sz.)⁶⁸

A Csokonai-verset dallammal Tóth István gyűjteményéből ismerjük (93. sz., 52), szövegét többek között Kelemen László jegyezte föl (70. sz.). Kodály lemásoltatta a dallamot Tóth gyűjteményéből, s a Rác Ilona által készített támlapra írt megjegyzéseiben többek közt a dallam hangszeres jellegére utalt. A támlapra rámásolt még egy hangszeres darabot (a vokális egy változatát), melyhez a következő megjegyzést írta: „XIX. sz. eleji kézir.[at] kórákban, Menuettek közé

64 KOBZOS Kiss Tamás, *Tóth István fülöpszállási kántor kéziratossal dalgyűjteménye (Áriák és Dallok Verseikkel, 1832–1843)* = *Doromb: Közköltészeti Tanulmányok* 3, szerk. Csörsz Rumen István, Bp., Reciti, 2014, 363–383; itt: 374. A dallam végével kapcsolatos megjegyzéséhez hozzáfűzhetjük, hogy nem indokolatlan az oktávfelugrás a végén. Ekkor már, a XIX. század második felében még inkább jellemző, hogy a dallam végét hangszeres előadásban az alaphangra zárás helyett oktávval felugrasztották.

65 A különböző moll változatokat közli BARTHA–KISS, 582–583.

66 *Uo.*, 66. sz., jegyzetek 537–538.

67 BENKŐ András, *Madass Sándor énekeskönyve = Zenetudományi írások*, Bukarest, Kriterion, 1977, 229–267.

68 STOLL 440: 146; 1123: 143; 1177: 14; 1222: 34. A vers zenei kapcsolatairól bővebben: D. HOVÁNSZKI, *i. m.*, 35. sz.

12. sz. 8+8. v. 2. ① 2.
1-8.

Laboda's
Koronai

Affettuoso

1832. sz. l. № 88. N. K. 1902. v. 2. ① 2. 8. 6. 8. 6.

Ha meg-mám én ezt a' Vá-ros-ot ha te-ke-rem

Ha engemet az én Lillám nem felejtse

3. Örvényél meg-vel. néb te-ke-rem. Vá-ros-ot ha te-ke-rem
4. Ha me- né-rem az én-vel

Oh én- me-nyu búvároztél, Mely egy ál-dott. rúttól ál-d.

mind az 1 sor De mely ...
2 Ha nem lékel
3 Ha csakon
4 Ha csöböl

XIX. sz. eleji kézir. Kötetben, Mennetől Kézé beírva.
Tut. Ark. Podmaniczky-hagyaték.

3560

9. kotta

Egy hatalmas szűz vijja szivem várát (61. sz.)

Egy hatalmas szűz vijja szivem várát
Vántraival bönnyű vette hátát
Vémet és a véreket királynéja
E-őt alos venni rajtam for-kélléja

10. kotta

beírva. Tud[ományos]. Ak[a-
démia]. Podmaniczky-hagya-
ték.⁶⁹ (9. kotta)

Stoll Béla a XVIII. század vé-
gétől 1807–1810-es évekig kelet-
kezett gyűjteményeket sorol föl.
Tóth leírása így elég kései.

**Ha velem szoltál volna / Most
szeretöm friss volna (58. sz.)⁷⁰**

A verset (*Ha vélem / nékem szoltál
tál volna*) dallammal leírta Pá-
lóczi Horváth Ádám (ÖE 126.
sz.), Tóth István (86. sz., 122.
lap) és Bartalus István is (kéz-
irat I. 417. sz.); ugyanő kiadta
Magyar Orpheusában (5). Német
népzenei típusát (*Melodietypen
des Deutschen Volksgesanges*,
Vierzeiler 4 / 1–3–5–1 / VII) ko-
rábban közöltük.⁷¹

69 MTA BTK ZTI KR_4533.

70 Pl. STOLL 331; 336: 24; 484: 4a; 1207: 220.

71 TARI, Bartha Dénes..., i. m., 206–207, 5. kotta.

72 BARTHA, i. m, 26. sz.; Demjén Sámuel: *Világi Noták*, MTAKK Irod. 8r. 206/54.

1844-ben már nem jellemző, ám a hangnem és ritmus nélkül lekottázott dallamok és szövegek jól beleillenek a sárospataki diák-melodiáriumok repertóriumába.⁷³ Hogy hasonlóságot mutat Gaal Miklós gyűjteményével, arra korábban utaltunk.⁷⁴

Im koporsod ajtajánál (74. sz.)⁷⁵

Szintén Ányos Pál verse, melyről Bartha Dénes előbb a XVIII. századi sárospataki melodiáriumok, majd Pálóczi Horváth Ádám feljegyzése (ÖÉ 209. sz.; csak szöveg, a dallam helye üres) kapcsán részletesen írt.⁷⁶ Sok szöveges feljegyzés mellett a Tóth István gyűjteményében lévő dallamra hivatkozott (73. sz., 120), melyhez még nem került újabb kottás feljegyzés. Az Á-dúrban leírt ének előadói utasítása: „KeserveSenn.” (11. kotta)

11. kotta

73 Egy másik lehetséges közelítés: amennyiben (Stollt követve) elfogadjuk Pogány Péter korrekcióját a Sándor/Sámuel névcserét illetően, s az összeírt azonosnak feltételezzük Demjén Sámuel erdélyi, irodalmi érdeklődésű tisztviselővel (1778–1842), akkor a gyűjtemény archaikus kottairása és számos, Gaal Miklóssal párhuzamos szövege is magyarázatot kap, mivel régebbinek (akár XIX. század elejének!) és egyértelműen erdélyi kötődésűnek tarthatjuk. Ne feledjük: a gyűjtemény keltezetlen, margóján csak ennyi olvasható: „Küldé Demjén”, s Erdélyi János abban a jelzettartományban sorolja fel „3. Demjén Sándor urtól hangjegyekkel 28 darab” címléírással, ahol a „m. tudós társaság XV-ik közgyűlése rendeléséből ennek levéltárából használatra” átkért régebbi, zömében 1830-as évekbeli források szerepelnek. Tehát nem ő kellett megkapja Demjén Sámuelről (aki 1842-ben hunyt el), hanem az előző gyűjtőfelhívás során érkezett. Vö. *Népdalok és mondák*, a Kisfaludy-Társaság megbízásából szerkeszti és kiadja ERDÉLYI János, Pest, Beimel József, 1846, IX. (Szerk. megj.)

74 TARI, *Kéziratok dalgyűjtemények...*, i. m., 98–99.

75 Pl. STOLL 438: 57; 445: 3b; 527: 18; 677: 2a; 702: II, 1a; 846: 4; 871: 1a; 1246: 15; 1284: 34b; 1308: 18; 1399: 101b.

76 BARTHA, i. m., 126. sz; BARTHA-KISS, 209. sz.

Rabok felett vasban setálok / Mint igaz szív vagy ülök állók... (82. sz.)

Csak Erdélyből ismert vers; Stoll adata a kézdivásárhelyi Wén József énekes-könyve 1809–1810-ből.

Gaal Miklós szöveglejegyzése a következő:

Más 82

Rabok felett vasban setálok
Mint igaz szív vagy ülök állók
Tova vagyon gondolatom
Jót jót jót várok
Mindem hibás szeszétet el zárok
Tartom szíveimet egynek
Elek egy időt ennek / Tova vag
2 Elég az jitem igben lakozik
S az én szívem bajjal küszködök
Eleg mutatam igazságom
Annak a kinek
De nem éppen most egy hamis időknek
Szívem neki ajánlom
3 Agondszól meg vállom megm
Édltg én világ fia voltam
De már atól végig fészattam
Elharam a igazságot
egy rosz rosz rosz est
Eppen harint most eugmet sok rosz est
Zaj a szívem ezekert
Szívem klat hogy nem ont vert.

Más 83

Nintsem nekem avra gondom!
Elté kinalnak pompa, llraunk

12. kotta

A ZTI típusrendjében (19.008/01.00) is erdélyi adatok vannak Almási Sámuel gyűjteményéből (II. 24. sz.; 12. kotta); Bartalus kéziratába két változatban is bekerült (I. 494. sz.), de nem ennél, hanem a *Már ennyire ereszkedik le* versnél hivatkozik Almásira (I. 383. sz.). A dallam egy-egy távolabbi változata Tóth István (159. sz., 133) és Kiss Dénes gyűjteményében található (82. sz.). Vasas Samu és Salamon Anikó a dalszöveg XX. századi kalotaszegi használatáról tudósít.⁷⁷

Egy zöld fának árnyékában (84. sz.)

Az Arany János gyűjteményének II., *Társas dalok (többnyire idegen dallamra)* című részében 35. szám alatt, s Arany által „(A 20-as évekből)” valóként jelzett ének német zenei mintákat követ. A dallamtípus német mű- és népzenei hátterét Walter Wiora rajzolta meg.⁷⁸

Kodály az Arany feljegyzéséhez fűzött jegyzeteiben a Tóth Istvánnál csekély dallam- és szövegváltozattal lekottázott dalt (194. sz., 137) közölte.⁷⁹ Tóthnak egy további, *Ne sírj kérlek mind hiába* dallamváltozatát is figyelembe véve (147/II. rész) a dallam mellé állíthattunk egy német népdaltípust a *Melodietypen des deutschen Volksanges* című sorozatból.⁸⁰

Stoll a vershez egy 1826-os nagyenyedi gyűjteményt (738. sz.) és egy szintén sok helyen Nagyenyedre utaló kéziratot forrást ad meg (1207. sz.).

77 VASAS Samu, SALAMON Anikó, *Kalotaszegi ünnepek*, Bp., Gondolat, 1986, 303.

78 WALTER WIORA, *Europäische Volksmusik und abendländische Tonkunst: Die Musik in alten und neuen Europa*, Kassel, 1957, 224. Típuszáma a ZTI NA Típusrendben: 18.5050/0.

79 KODÁLY 2011, II. 35. sz., 87.

80 TARI Lujza, *Beiträge zur Entstehung des Volksliedbegriffes und zum deutschen Material ungarischer Notenhandschriften vom Anfang des 19. Jahrhunderts = Festschrift Walter Wiora*, hrsg. von Christoph-Hellmut MAHLING, Ruth SEIBERTS, Tutzing, Hans Schneider Verlag, 1997, 492–536; *Melodietypen des Deutschen Volksanges*, Herausgegeben im Auftrag des Deutschen Volksliedarchivs von Hartmut BRAUN, Wiegand STIEF, Deutsches Volksliedarchiv Tutzing, 1978, Band 2; a következő típusok: 4 / VII-1-4-1- / III (77), 4 / VII-3-4-1 / I (83).

Hogy hogy Lyánka 's tsak magadban / Ülsz itt titkos bánatodban (95. sz.)

A 11 versszakból álló vers három első strófája:

1. Hogy hogy Lyánka 'tsak magadban
Ülsz itt titkos bánatodban
Mit mivelsz itt e' bus lapon
Ily áldott innepi napon?

2. Ne kérd jámbor vándor miért
Sirok, ne tudakozd miért;
Imhol valamitskét adok
Meny el tsak magam maradok

3. Lyánka tölled el nem vészek
Semmit én, 's nem is kérdezek;
De mondhatom Istenemre
Bud adhatnád értésemre

Tóth István jegyezte fel e dallamot (89. sz., 50) *Bús leány, s jó szívű öreg* címmel, „Szomorún” előadói utasítással, C-dúrban. A bécsi klasszicizmus zenei stílusát közvetítő dallam tágabban az előző (*E ződ fának...*) dallamkörbe tartozik. Szűkebben abba a dallamtípusba, melyet Csokonai *Mégyek már. Engedd meg drága kincsem* megzenésítése és Arany gyűjteményében található kottája (II. 1.) alapján már Kodály bemutatott, idézve Tóth Istvánnak *Bútsú vétel* című (86. sz.) daltamát.⁸¹ A főként Mozart stílusát közvetítő dallam további változatköréhez Tóth István által lekottázott további változatokat fűzhetünk (*Balgatagság nagyon fent héjazni*, 42. sz., 115; *Szép leányka szépségeddel / Ugyan mért kevélykedel* 68. sz., 39; *Ne sírj kérlek mind hiába*, 147. sz., 77 stb.). Kelemen László gyűjteményéből is idézhettünk változatokat német zenei körükbe helyezve (*Nyugszik a szél*, 31. sz.; ugyane dallamtípus még nála: 29, 63, 74. sz.).⁸²

Ifjak vagyunk élünk frissen (88. sz.)⁸³

E dalt csak Erdélyből ismerjük. Bartalus István Almási Sámuel gyűjteményére utalással másolta át kézírata I. kötetébe (496. sz.). (*13–14. kotta*) Kodály ezt szín-

81 KODÁLY 2011, 76–77.

82 TARI, *Beiträge zur Entstehung...*, i. m., 501–502, 517–521.

83 Kritikai kiadása: RMKT XVIII/8, 53. sz.

530. 496. *Hjak' vagyunk, élünk frissen.* *1873. g. j. k.*

Hjak' vagyunk él-jünk fris-sen, a vén tyúk-nál sebb a pis-len,
Majd majd, ha meg vé-nü-lünk Ük-tü-e-le-get ü-lünk.
Aki komor szem gyanakvó,
És egy szép dallamot nem lát,
Éljünk olyan hejs hejs hejs,
Éljünk olyan hejs hejs hejs,
Éljünk olyan hejs hejs hejs.

13. kotta

8. 8. 7. 7.
1-8.

2) 2) 8

Bartalus kézírata. I. 496.
Almási Sándor gyűjteménye.
II. 27

Iz-jak va-gyunk él-jünk fris-sen,
A vén tyúk-nál sebb a pis-len,
Majd majd, ha meg vé-nü-lünk
Osz-tán e-le-get ü-lünk -get ü-lünk.

5352/a 767. /

14. kotta

tén lemásolta⁸⁴ az általa létrehozott dallamtípus-rend számára, s ráírta Almási gyűjteménye adatait (II. 27. sz.). A dal a népzenei gyűjtemések alapján szintén csak Erdélyben került be a parasztság közé, mint azt Vikár Béla kénosi (Udvarhely megye) gyűjtése tanúsítja.⁸⁵ (15. kotta)

84 MTA BTK ZTI KR_07806. Bartalus több helyen Sándor keresztnévet írt tévesen Sámuel helyett.

85 MTA BTK ZTI KR_04813.

8, 8, 7+7, 7+7

F. 400 a)

4-be!

3. (1.3)

Kénos (Kovárhely)
Imre Ferenoné
Vikár

1. Dallama rosmus!

1) 2) 3)

Éf-jak se-gyunk, él-jünk fir-sen, a-ven tyuk-nál szá-bb a-pis-len. Majd, majd, ha-mi

4) 5) 6)

se-mi-link, az-tán e-le-get ü-link. Majd, majd, ha-mi-g mi-mi-dink. Ma-tán

7) 2. var. 3) 4) 5) 6) 7) 3. var. (csak a szellem 1. felé)

e-le-get ü-link. Ho-

2. Aki komor, nem gavallér,
Az egy pipa dohányt sem ér.
Hoffára kerred parittom,
Éljünk firsén hopy, hopy, hopy!

3. ~~A jóta küll a jó embere
Pekedem, kihélt, sötét, sötét!~~ } marad!!

15. kotta

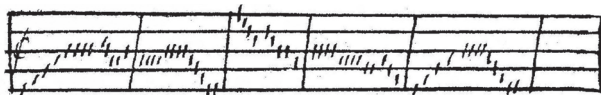
Az én rosám olyan beteg / Talán meg is hal (91. sz.)⁸⁶

Dallama megvan már Pálóczi Horváth Ádámnál (*Kies hegyek!* ÖÉ 80. sz.), s ugyanó a 326. sz. alatt „Olyan beteg a szeretóm, talán meg is hal” kezdősorral és nótautalással változatát is leírta.⁸⁷ Demjén Sámuelnél a XXII. sz. alatt található. (16. kotta)

A szöveg további változataiként e dallamra éneklük a *Zöld erdőben, sík mezőben sétál egy madár* kezdetű, néha önálló szöveget (Bartalus kéziratában 425. sz.), mely Gaal Miklósnál a számozatlan 5. vsz.

86 STOLL 378: 39b; 409: 168a; 414: 29a; 568: 59b; 1199: 14a.

87 BARTHA-KISS, 546-547.

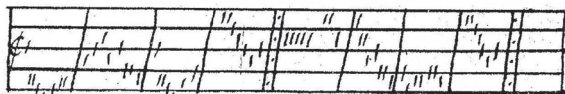
Az én roszám olyan beleg talám meg is hal,
 Héát fivőem bolygádozól emódat is akál
 Oh ké meg hal hallyal meg én is
 Hogy ne főnnám galambomat küszgém is
 Milyen kgyfés halál hylanga novel róm meg is

16. kotta

Gyilkosommá lett ott Vénus (99. sz.)⁸⁸

A 79. oldalon oldalt beírva: „Ezt írta volt egy Szabo nevü Academicus a' Renus mellett a' ki azutan N Enyeden pap volt meg holt an[no] 1810^{be}”.

A Stollnál jelzett 427. számú kézirat fentebbi verset tartalmazó része 1796-ban Debrecenben íródott, a másik erdélyi vonatkozású. Egyetlen dallamfeljegyzését ismerjük Demjén Sámuel 1844-es feljegyzéséből (14. sz.). (17. kotta)

Gyilkosommá lett ott Vénus,
 Az hol el veszt a Rénus,
 Hár itt lett vesznem fogony
 Idegeny Magyar Logony :
 Itt síromet fogyaptottam,
 Okemem is ké upaptottam,
 Nem tudtam hogy a Rénus
 Mellett ily gyilkos Vénus.
 Nem tudta ha tirc sebba
 Etek, mert leg tircsebbba,
 Itt pilautmal a mái
 Leg ledvessebb Dáusi :
 Dal nérevel nimka nyillal
 Lövevel fivőre nyillal
 A lil leveu apen
 A Földel vérevel festem

17. kotta

88 STOLL 427: 25b; 623 : 160.

használt, kiterjedt variánskörrel rendelkező dallamot állíthatunk, amelyek gyakran előfordulnak a későbbi gyűjteményekben.

Nem említettünk olyan verseket, melyeknek valamely belső versszaka az ízlés változását jelezve a későbbi évtizedekben önállósodva külön dalként is él. Ilyen pl. a 87. szöveg 3. versszaka:

E[j] haj Rosam mint szeretlek ki sem mondhatom
Sem éjjelem sem nappalom nem is alhatom
A szerelem dárdája
Hiv szivem által járja
Nints nyugodalmam :/

Így szerepel Mátray Gábornál (kézirat, 19. sz.), (Tóth István gyűjteményében (55. 117. lap), és még több helyen. 1844-ben Tompánál (16. sz.) és Színi Károlynál (123. sz.) viszont már *Huszár vagyok édes rózsám...* vers kerül a dallam mellé.

Gaal Miklós gyűjteménye mint szöveges forrás egyaránt tükrözi az irodalmi művek megbecsülését, közkedveltségét, illetve azoknak a színhagyomány általi módosulását és az egyszerű népi szöveg felé törekvést. Egyben felsejlik mögüle a kor művelt rétegének dalkultúrája is, amely zenei milió csakúgy, mint az irodalmi nyelv épp változik, de még nem a végső elfelejtés állapotában van. Nemcsak az 1820–30-as évek kottás gyűjteményi tanúsítják e dalok fennmaradását. Bartalus István, Színi Károly, Arany János (regényeiben pedig Jókai Mór) még jóval később is szívesen felidézik a század elején még forgott dalokat. A dalok leköttázása, részben tudatos megőrzése nem kis részben a vidéki, iskolázott rétegnek köszönhető. Ezért finomítandó Kobzos Kiss Tamás következő megjegyzése: „ideje lenne revidálni a XVIII. század végi, XIX. század eleji – sok kutató által provinciálisnak gondolt – magyar vidéki zeneérettel kapcsolatos elképzeléseinket, tudásunkat”.⁹⁰ A zenetörténet-írás a jogos hiányok és az akadozó forráskiadások ellenére igyekszik e szempontot értékének megfelelően becsülni, s a hasonló forrástípusokat is beépíteni dallamtörténeti elemzéseibe.

Gaal gyűjteménye a mögötte lévő, fölvázolható zeneiségen keresztül nemcsak egy személy és nem is csak általában a vidéki értelmiségi réteg tudását, hanem a széles nyelvterület különböző iskolázottságú és szociális rétegű műveltjeinek ismeretét nyújtja, melyben még megvan a korábbi és már megjelenik a később gazdagon megörökítésre kerülő újabb költőiség-zeneiség.

90 KOBZOS KISS, *i. m.*, 383. Kár, hogy nem említi, kikre gondol pontosan. A magyar zenetörténetészek, kiemelkedően Szabolcsi Bence, Bartha Dénes, Kodály Zoltán, a vidéki városok zeneéletét módszeresen feltáró Bárdos Kornél, a korszak hangszeres zenéjét vidéki városokban is vizsgáló Domokos Pál Péter és Papp Géza, valamint sok más kutató komoly eredményeket mutathat fel a vidék zeneéletének kutatásában.